

ȚARA OAȘULUI ÎN GRAFICA LUI PAUL ERDŐS (1916—1987)

IUDITH ERDŐS

Născut la 2 noiembrie 1916 la Hurezul Mare (jud. Satu Mare) Erdős face parte din acea generație de artiști care a avut șansa împlinirii artistice, demonstrând în întreaga sa operă valoarea și locul pe care-l ocupă între reprezentanții consacrați ai graficii contemporane.

Întreaga operă a graficianului cuprinde o perioadă de peste 50 de ani, timp în care a străbătut o cale lungă, bogată în experiențe umane atât zguduitoare cât și înălțătoare, în care ca artist a aspirat mereu spre perfecțiune cu un elan creator neobosit, fiind pătruns până la sfârșitul vieții de dorința comunicării prin desenul pe care-l cultiva cu o neapăsătoare pasiune. Erdős mărturisea la un moment dat în 1970:

„Grafica este pentru mine elementul vital de expresie, de înaltă trăire și transpuneri emoționale, de legătură cu omul, cu universul său spiritual. Desenul pe care-l cultiv cu un deosebit respect nu e un exercițiu miniaturistic, de meșteșug sau etalare a talentului, ci pur și simplu un modus vivendi, este răspunsul dat unei necesități interioare de a ajunge la o expresie plastică în stare să exprime și să comunice într-o viziune cât mai originală, mai sugestivă, gânduri, sentimente, preocupări“.

Provenind dintr-o familie de intelectuali, procesul dezvoltării și perfecționării sale artistice îl leagă de Baia Mare (Școala de pictură) apoi Budapesta și Paris. Ca tânăr artist se află în societatea intelectualității perioadei interbelice, artiști, ziariști, scriitori. Deci Erdős prin formație este un orașan, cu rădăcinile adânc înfipte în modul de viață urban. Satul, atmosfera acestuia, țaranul, sunt departe de preocupările sale artistice. După cel de-al doilea război mondial, respectiv după anul 1945, viața pentru mulți se schimbă, astfel și condiția artistului în noua societate devine alta. În anul 1952 se stabilește la Baia Mare, orașel care în perioada respectivă trăia viața unui mic centru de provincie cu o puternică atmosferă patriarhală, în care târgurile săptămânale atrăgeau numeroși țărani din satele maramureșene. Întâlnirea lui Erdős cu figura țăranului este realmente o descoperire. Este nelipsit în zilele de târg din piața orașelului unde execută crochiuri, schițează cu fervoare. Alături de artiștii prietenii sculptorul Vida Géza și graficianul Vasile Kazar, își petrece câteva veri în satele din Maramureș și Oaș, fiind atras în special de figura robustă și majestuoasă a țăranului de pe aceste meleaguri, și nu în ultimul rând de portul deosebit de bogat și colorat al oșenilor mai cu seamă. Am considerat necesară comunicarea acestor câteva informații biografice, pentru a defini mai concret substratul creației graficianului în perioada 1954—1965.

Fig. 1. Oameni și destine (1958).

Fig. 3. Gorunul (1958).

Fig. 2. La poartă (1958).

Această etapă a creației sale de peste un deceniu, a adus cu sine o perfecționare a desenului și compoziției în egală măsură, precum și descoperirea și convingerea definitivă a chemării sale în desen — linia promițându-i cucerirea formei și stăpânirea mișcării. Astfel ia naștere o suită întreagă de lucrări, intitulat „Viața nouă în Oaș”, pentru care în anul 1963 i se acordă Premiul de Stat și titlul de laureat al Premiului de Stat pe anul 1962. Astăzi acest ciclu se păstrează la Cabinetul de stampe al Muzeului Național de Artă București¹.

În anul 1957 deschide prima expoziție personală la București aceasta constând momentul afirmării depline în conștiința artistică a perioadei respective. Lucrări ca *Studiu* — 1955, *Ne cheamă pământul* — 1956, *Duminică în sat* — 1957, *Vara* — 1957, atrag considerațiile și aprecierile unor personalități incontestabile ale criticii vremii ca: Ionel Jianu, Petre Comarescu, Ion Frunzetti. Imaginea grafică, în acest stadiu este încă tributară realului, nu fără a se observa forța de transfigurare, de explorare psihologică a personajelor reprezentate.

¹ Repertoriul graficii românești din secolul al XX-lea, D—K, vol. II, București, Muzeul de Artă R.S.R., 1981, inv. 30878/6281; 32298/7703; 32299/7704; 32550/7956; 68524/9071; 3230/7706; 32530/7936; 32531/7937; 32532/7938; 32549/7955; 32658/8064; 32659/8065; 32660/8066; 32661/8067; 32801/8207; 32836/8242; 32838/8244; 33215/8421; 11960/8594; 33205/8611; 68512/2059.

Considerăm a fi necesară de menționat aici — pentru a sublinia substratul sentimental al reprezentărilor din această etapă a creației artistului (1958—1964), aceea latură a operei care se leagă de momentele monstroase ale vieții sale, când agresivitatea și teroarea a mistuit în flăcări alături de idealuri și cărți în egală măsură și oameni, părinți, frați ori prieteni. După anii de război Erdős la fel ca și alți câțiva din colegii lui de breaslă, a creat cu o adâncă convingere că arta sa poate deveni o armă prin care să se strivească răul, având menirea să înobileze, să aducă în prim plan figura omului bun, curat, frumos. Aceste intenții le regăsim în întreaga sa operă, cu o structură lirică incontestabilă, de o mare umanitate, exilând din fiecare desen brutalitățile cotidiene. Revolta sa împotriva ororilor nu emană ură, ci tristețe sau melancolie ce planează asupra tuturor durerilor vieții.

Pe acest substrat psihologic, Erdős descoperă în lumea satului din Țara Oașului și Maramureș, acel umanism, acea noblete și frumusețe interioară a figurilor redată pe care-l caută, prin intermediul cărora dorește să demonstreze parcă atât sie însuși cât și lumii, că omul la „rădăcină“, este bun și frumos. Ca tehnică, Erdős se stabilește la desen, având un rol important mai cu seamă în revalorificarea artei desenului ca mod de expresie. Într-o viziune cu totul personală, inconfundabilă prin originalitate și realizare artistică, Erdős se impune cu pregnanță în viața artistică contemporană.

Lucrările *Oameni și destine*, *Gorunul*, *Țăran*, *Cosașul* (1958) fac parte dintr-o suită de desene cu care tânărul grafician expune în 1959 alături de maestrul A. Ciucurencu la expoziția organizată la Muzeul Ernst din Budapesta².

Artistul în aceste desene se apropie cu o deosebită căldură de figurile robuste de țărani și țărânci de o profundă expresivitate, dând sens deplin fiecărei linii, notând chiar elementele decorative (ce i se vor reproșa în critica vremii) reușind să exprime concis ritmurile formelor, reducându-le la esență. Marea majoritate a acestor desene sunt portrete, dar ele depășesc înțelesul tradițional al portretului, constituind în cele din urmă o tipologie ce câștigă caracter emblematic. Punerea în pagină, compunerea întregii imagini, accentuarea nu odată a unor elemente fie de peisaj sau arhitectură rustică, fie chiar uneltele muncii dându-le rang de simbol în susținerea ideatică a imaginii, fac să reflecteze direct și pregnant universul lăuntric al eroilor, sugerând o energie fizică și morală deopotrivă. De la simple portrete artistul trece spre compoziții în care omul, unealta și peisajul formează un ansamblu, cum se întâmplă și în cazul lucrării intitulat *Cosașul* (fig. 5) (1958) unde imaginea este construită pe cele două paralele verticale formate de om și coasă, iar în planul doi apare satul. Desenul nervos, convingător și sigur, cu contururi puternice, dovedind și aici cu prisosință calitățile sale de desenator remarcabil, linia directă și vibrantă sporesc expresivitatea imaginii.

În această perioadă artistul recurge tot mai des la metaforă, în lucrări ca *Gorunul* (fig. 3) *Rădăcini*, *Clop și straiță*, *Țăranca din*

² Alexandru Ciucurencu, Paul Erdős, Muzeul Ernst, Catalog, Budapest, 1959.

Fig. 4. Tăran (1958).

Fig. 5. Cosaşul (1958).

Lăpuș (fig. 6), *Țăran din Certeze* (fig. 7). Cea mai relevantă în acest sens este *Gorunul* (1958) ce identifică forța țăranului cu trunchiul viguros al copacului, desen în care liniile curg asemenea scurgerii timpului într-o ritmică ce pulsează, dând senzația de putere, de vitalitate dinamică. De asemenea, alături de reprezentările de bărbați cu figuri robuste, chiar monumentale, formând o întreagă galerie de caractere reprezentative, de o mare forță expresivă, apare și imaginea femeii. În lucrarea *Țărană din Lăpuș* figura țărăncii tratată în aceeași manieră de robustețe și monumentalitate, emană forță și duioșie totodată, claritatea expresiei plastice, linia de o simplitate grăitoare prin care Erdős demonstrează că frumusețea este întotdeauna simplă, reușește să ofere imaginea alegorică a țărăncii dârze și puternice în fața vieții, a destinului pe care și-l trăiește în lumea căreia îi aparține.

Prin suita de desene ce iau naștere în acești ani Erdős devine o prezență permanentă, ocupând un loc de cinste în generația de graficieni ai țării. Lucrările sale participă la numeroase expoziții prestigioase de artă de peste hotare ca de exemplu: Expoziția internațională de desen și gravură „Bianco e nero” — Lugano (Elveția) 1960³, cu trei desene, alături de graficienii Florica Cordescu, Cornelia Daneș și Traian Vasai; Bienala internațională de artă — Veneția, 1962⁴, cu 13 desene alături de pictorul Brăduț Covaliu, sculptorul Ion Vlad și graficianul Vasile Dobrian. Această participare a fost pentru Erdős una din succesele sale remarcabile, astfel că în 1973, deci cu 11 ani mai târziu apare în ziarul *La nazionale*, din 22 septembrie un articol intitulat „Una vasta rossigne aprato pittura romena in Italia”, semnat de Dino Cariesi, în care autorul articolului reamintește în mod laudativ desenele deosebit de expresive de țărani ale graficianului Paul Erdős, expuse la bienala din 1962. Succesul deosebit al unor lucrări ca *Gorunul*, *Cosașul*, *Țăranca din Lăpuș* și altele este incontestabilă, provenind din sinceritatea cu care graficianul se exprimă, intenția mărturisirii grafice a viziunii sale fiind susținut de virtuozitatea desenului, de soluțiile plastice expresive, novatoare, eleganța liniei, monumentalizarea personajelor, evocând în ansamblul acestor imagini atmosfera de baladă, căutând în mod obsesiv drumul către oameni.

În anul 1963 graficianul este participant la o altă manifestare prestigioasă de peste hotare și anume a VII-a Bienală de la São Paulo (Brazilia)⁵, cu un număr de 27 de desene, alături de Eugen Mihăescu, Simona Vasiliu Chintilă, Marcel Chirnoagă, Vasile Dobrian și Gy. Szabó Béla. În această selecție de lucrări sunt prezente și desenele *Oameni și destine*, *Gorunul*, *Țărană din Lăpuș*, *Cosașul*, *Țăran din Certeze*, alături de o

³ VI Mostra Internazionale din Bianco e Nero — Catalogo, Lugano, 1960, p. 74.

⁴ XXXI Biennale Internazionale d'arte, Catalogo, Venezia, 1962, p. 215 (reproducere nr. 177).

⁵ VII Bienal de São Paulo, Catalogo, São Paulo, 1963, p. 345.

Fig. 6. Țărană din Lăpuș (1960).

serie de lucrări cu o tematică diferită de lumea satului, inspirate din călătoriile din Italia, imagini cu un profund substrat filozofic, meditativ.

În creația unui artist au o importanță deosebită nu numai prezențele expoziționale (care constituie contactul direct cu marele public) dar și analizele, comentariile (fie pro sau contra), criticii de artă, ce asigură în cele din urmă o încadrare valorică în viața artistică. Creația lui Erdős încă din această perioadă a fost bogat analizată, comentată, interpretată, chiar artificial și forțat în cazul ciclurilor de desene realizate în anii '50, limitându-i importanța la cel de „rapsod“ al Oașului. Artistul nu a negat niciodată atracția deosebită pe care a simțit-o față de această lume aparte, plină de oameni pe care putea „citi“ și simți atât greutatea cât și frumusețile vieții pe care o trăiesc. Dar creația lui Erdős din această perioadă este mult mai complexă și mai profundă, care astăzi privită retrospectiv, arată cu mult dincolo de aprecierile superficiale, unilaterale, propagandistice chiar, în unele cazuri.

Printre personalitățile prestigioase ale istoriei și criticii de artă, care au apreciat la justa ei valoare creația graficianului supunându-l cu fiecare ocazie unei analize profunde și obiective lucrările acestei perioade, întâlnim nume ca: Petre Comănescu, Ionel Jianu, Ion Frunzetti, Mircea Deac, Eugen Schileru, Radu Bogdan, neamintind aici comentariile critice de după 1965. Analizele și interpretările lui Eugen Schileru, unul dintre cei mai erudiți esteticieni ai generației sale, cu o neîntâlnită informație și strălucitoare inteligență, aducând aprecieri chiar neiertătoare la adresa creației artistice contemporane, dar cu o deosebită atenție și receptivitate față de realele talente și creații artistice, a constituit pentru Erdős un moment deosebit de important în evoluția sa artistică. Într-unul din comentariile sale pe marginea unei expoziții bucureștene a graficianului, din anul 1965,⁶ de la bun început face următoarea apreciere: „Paul Erdős afirmă și în noua selecție de lucrări prezentate publicului marea sa încredere în om, în frumusețea umană, al cărei cântăreț pasionat s-a vrut a fi întotdeauna“. Făcând o analiză riguroasă și obiectivă a lucrărilor, atrăgând atenția și asupra unor curențe, comentează în același timp astfel una din lucrări de un real succes al graficianului: „... În schimb *Mireasă din Oaș* (fig. 8), constituie una dintre cele mai fermecătoare imagini ale expoziției. Portretul mărturisește un amestec de vitalitate și pudoare care te cucerește prin autenticitate. Celelalte elemente ale imaginii reconstituie, în esența lui, un peisaj specific oșenesc, dar sunt în același timp motive figurative ale unei imaginabile trăsături populare. Faptul că această priveliște este tratată sintetic, partea sugerând aici ansamblul și că, sub raportul grafiei, ea este realizată într-o linie mai puțin apăsată, într-o valoare mai deschisă, ne determină să o interpretăm când ca peisaj rupt din realitate, când ca peisaj figurat pe o textură țărănească. De data aceasta Erdős mănuieste eficient sinecdoca și calculează just diferențele valorice dintre figura principală, mai accentuată și restul compoziției ținut în valori mai deschise, mai blonde.“

⁶ Eugen Schileru, *Scrisoare de dragoste*, București, Ed. Meridiane, 1971, p. 137—140.

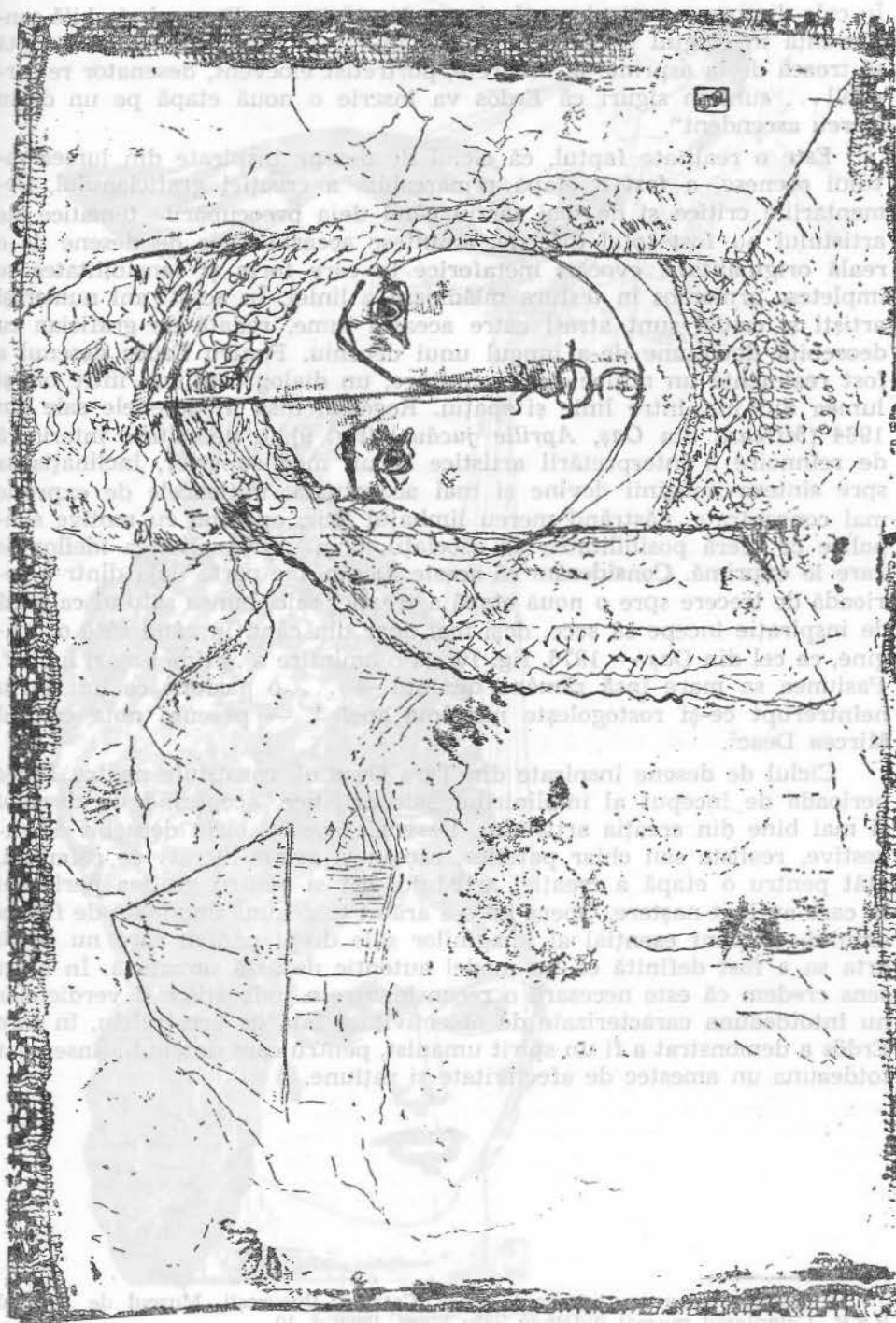

Fig. 8. Mireasă din Oaș (1964).

În cele din urmă criticul concluzionează astfel: „... De o admirabilă consecvență în elogiul pe care îl aduce omului și vieții, natură lirică aptă să treacă de la asprime la tandrețe, portretist elocvent, desenator remarcabil... suntem siguri că Erdős va înscrie o nouă etapă pe un drum mereu ascendent“.

Este o realitate faptul, că ciclul de desene inspirate din lumea satului oșenesc, a fost o etapă remarcabilă a creației graficianului. Comentariile critice și de mai târziu când deja preocupările tematice ale artistului au fost total diferite, amintesc această serie de desene de o reală originalitate, evocări metaforice în care forța și sensibilitatea se împletesc armonios în testura mlădioasă a liniei. În acești ani numeroși artiști și critici sunt atrași către această lume, redată de grafician cu deosebită devoțiune de-a lungul unui deceniu. Pentru Erdős desenul a fost realmente un mijloc de comunicare, un dialog continuu între om și lumea din jur, între linie și spațiu. Regăsim însă în desenele sale din 1964 (*Mireasă din Oaș, Aprilie jucăuș*) (fig. 9), o necesitate interioară de reînnoire a interpretării artistice la un mod superior, înclinația sa spre sinteza imaginii devine și mai accentuată, mijloacele de expresie mai concentrate, păstrând mereu limbajul liric, operând cu motive simbolice ce oferă posibilitatea de asociații, prin universalitatea ideilor pe care le exprimă. Considerăm că aceste lucrări fac parte deja dintr-o perioadă de trecere spre o nouă etapă a creației sale, lumea satului ca temă de inspirație începe să sece, deși mai apar din când în când câte o imagine, ca cel din *Oaș* — 1976, fig. 10, ca o amintire a „primei mari iubiri“. Pasiunea sa mare însă rămâne desenul — „...o pasiune ca un fluviu neîntrerupt ce-și rostogolește năvalnic apele“. — precum nota criticul Mircea Deac⁷.

Ciclul de desene inspirate din Țara Oașului, constituie pentru Erdős perioada de început al împlinirilor sale artistice, acoperind un deceniu și mai bine din creația artistului. Desenele acestui ciclu deosebit de sugestive, realiste sau chiar patetice, rămân și astăzi lucrări de referință, atât pentru o etapă a creației artistului cât și pentru grafica perioadei în care au luat naștere. Opera lui s-a arătat totdeauna dominată de figura omului, element esențial al imaginilor sale drept pentru care nu odată arta sa a fost definită ca un model autentic de artă umanistă. În acest sens credem că este necesară o reconsiderare a judecăților și verdictelor nu întotdeauna caracterizate de obiectivitate față de acest ciclu, în care Erdős a demonstrat a fi un spirit umanist, pentru care desenul a însemnat totdeauna un amestec de afectivitate și rațiune.

⁷ Expoziție retrospectivă Paul Erdős, Catalog, București, Muzeul de Artă al R.S.R., Complexul muzeal județean Satu Mare, 1989, p. 10.

Fig. 9. Aprilie jucăuș (1964).

Fig. 10. Oaş (1976).

LE PAYS DE OĂȘ DANS LA GRAPHIQUE DE P. ERDŐS (1916—1987)

(Résumé)

L'étude présente une courte analyse d'une étape de 10 ans de la création du graphicien Paul Erdős (1916—1987) représentant de prestige de l'art plastique contemporaine romaine. Né le 2 novembre 1916 à Hurezu Mare (département Satu Mare) il commence ses études à l'École de peinture de Baia Mare puis il les continue à Budapest et Paris. Provenant d'une famille d'intellectuels par formation et éducation, Erdős est un citadin, les racines profondément enfoncées dans le mode du vie urbain. Le village, le paysan, sont loin de ses préoccupations artistiques de cette période. Après la deuxième guerre mondiale, dans une société changée où la vie de l'artiste devanait différente, la rencontre de Erdős avec le paysan a été vraiment une découverte. La pays de Oaş (zone ethnographique renommée) attire l'artiste non seulement par la figure robuste et majestueuse du paysan de cette région mais aussi par leurs costumes nationaux si riches et colorés. Cette étape de sa création de plus d'un décennie, en a apporté un perfectionnement du dessin et de la composition en même temps ainsi que la découverte et la conviction définitive de sa vocation pour le dessin — la ligne lui permettant la conquête de la forme et la maîtrise du mouvement. Ainsi apparaît toute une suite d'oeuvres intitulée „Vie nouvelle en Oaş” pour laquelle il est récompensé du Prix d'Etat et du titre Lauréat du Prix d'Etat en 1962. Ce cycle se trouve aujourd'hui dans la propriété du Musée National d'Art de Bucarest. Participant aux manifestations prestigieuses d'art à l'étranger, par exemple: l'Exposition internationale de dessin et gravure „Bianco e nero — Lugano (Suisse) 1960,

La Biennale internationale d'art — Venise (Italie) 1962 ou la Biennale de Sao Paulo (Brésil) 1963, ce cycle de dessins inspirés du Pays de Oaş, constitue pour le Graphicien la période de commencement de son accomplissement artistique. Les dessins de ce cycle, comme par exemple „Le Rouvre” (Gorunul) 1958, „Le faucheur” (Cosaşul) 1958, „Paysanne de Lăpuş” (Tărăncă din Lăpuş) 1960 „La mariée de Oaş” (Mireasa din Oaş) 1964 etc., particulièrement suggestives, restent aujourd'hui aussi des oeuvres remarquables, de référence pour une étape de la création de l'artiste ainsi que pour la graphique de la période où elles ont apparû. L'oeuvre de Erdős a été toujours dominée par la figure de l'homme, élément essentiel de ses images, c'est pourquoi son oeuvre a été non seulement une fois définie comme un modèle authentique d'arthumaniste.

Prefaţă

Bibliografia perioadelor străine conţine o armată însemnată de titluri istorice ale acestor state şi reviste apărute în ultimii ani. Principalele dificultăţi sunt în legătură cu profesioniştii care au scris sau redactat, majoritatea impetrând şi mai cu seamă a datat în tradiţie jurnalistică în aceeaşi parte a pământului de unde 1918. Cea mai mare e faptul că până la Unirea Transilvaniei cu România în 1918 Mare a apărut o singură publicaţie periodică. Revista „Cuvântul” începând cu anul 1888, o publicaţie de natură religioasă şi care fusese precedată şi-a mutat sediul editorial în judeţul mare.

Până de prima maghiară din părţile de nord-est ale ţării noastre, românii deveneau şi la primul deceniu de după 1918 inferior ca număr şi fără stabilitate economică, fapt ce a influenţat negativ asupra procesului de imprimare. În afara gazetei „Zeta Mare”, care s-a tipărit între anii 1919—1938 restul publicaţiilor au avut o viaţă grea cu apariţii sporadice luptând îndemnaţi cu dificultăţile financiare ale vremii.

Toate aceste ambulanţe şi altele care se adaugă sunt inevitabile în bibliografia de urgenţă. Sunt multe state şi reviste cu apărare în viaţă, în unele se au şi-au dezvoltat pe lângă literatura literară la nivel redactional care lucrează cu devotament spre îmbunătăţire, se imprimă asupra duioşilor unde se scrie. Bibliografia de la o dată la alta este de însemnată dar şi cu unele erori. Unele state care au apărut în viaţă de asociaţii de profesionişti sau de studenţi. Altele sunt în viaţă în funcţie de complexitatea problemelor literare şi profesională tipografică. Au existat o perioadă socială anume care să întregină o revistă sau gazetă; subvenţiile de la stat erau nelămuritoare.

De multe ori se schimbau redactorii, unii şi în funcţie de adreţurile politice dar şi a faptului că veneau la ora slab remunerată. Redactorii constau şi revisteilor erau învăţători şi profesori, mai ales pentru reviste. Unele publicaţii şi-au dat prin reviste de apărare din pricina lipsei de bani, sunt şi exemple care s-au apărut chiar la cârmă la început. Unele publicaţii portau pe lângă text literar şi artistic o activitate culturală pentru public, cultivând tipul de învăţare a cititorilor.